

УДК 339.923: 062.3

Н. О. Афендікова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та підприємництва,
Запорізький національний технічний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

N. Afendikova,
candidate of Economics Sciences, reader, reader Dept. of economic theory and enterprise,
Zaporizhzhya national technical university

PROBLEMS OF AGRICULTURE ENTERPRISES' DEVELOPMENT IN UKRAINE

Визначено основні проблеми розвитку підприємництва в сільському господарстві України з метою вдосконалення його комплексного розвитку.

The basic problems of agriculture enterprises' development in Ukraine are certain with the purpose of perfection of its complex development.

Ключові слова: аграрний сектор, національна економіка, сільське господарство, підприємництво, лізинг, продовольча безпека, малий бізнес, кооперація.

Key words: agrarian sector, national economy, agriculture, enterprise, leasing, food safety, small business, co-operation.

ВСТУП

Однією з головних проблем виходу економіки України з кризового стану є пошук шляхів підвищення економічної ефективності виробництва, особливо в сільському господарстві. Вирішенням даної проблеми є становлення і розвиток підприємництва. Як свідчить практика і світовий досвід, підприємство забезпечує зайнятість населення та сприяє збільшенню робочих місць, а також дає змогу раціональніше використовувати ресурси та стимулювати виробництво. Підприємство — це основа розвитку економіки, процес здійснення виробничої діяльності з фінансовою, моральною та соціальною відповідальністю.

Найголовніша особливість сільського господарства полягає в тому, що ця галузь задовольняє потреби населення в продуктах харчування, а рівень розвитку сільського господарства має гарантувати продовольчу безпеку держави. Тому сільське господар-

ство як підприємство є постійною і важливою діяльністю.

У багатьох розвинутих країнах світу сільське господарство має підтримку держави, оскільки вона не може ризикувати продовольчою безпекою населення. Мале та середнє підприємство є провідним сектором економіки розвинутих країн. Економічний розвиток держави, структура валового національного продукту, його якість залежить від того, як працюють підприємства малого та середнього бізнесу.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення основних проблем розвитку підприємництва в сільському господарстві України з метою вдосконалення його комплексного розвитку. Дослідження побудовано на системному підході, а також сукупності методів, які забезпечують реалізацію такого підходу, а саме: аналізу, синтезу та логічного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сільське господарство України має величезний і досі нереалізований виробничий потенціал. При цьому значна роль в його освоєнні і пристосованості до сучасних умов господарювання належить суб'єктам малого підприємництва, які є основою стабільної сільської економіки.

Проблеми розвитку сільської місцевості визначаються не лише її традиційною відсталістю, але і скороченням долі сільськогосподарських виробників в сумі витрат споживача на продукти харчування. Загострюється конкуренція, особливо серед підприємств малого і середнього бізнесу в силу зростаючого перерозподілу ринкової влади на користь великих підприємств, що входять до транснаціональних компанії, і агропромислових холдингів, що утворюються.

Малому і середньому підприємству все важче боротися з великими компаніями в таких аспектах, як обсяг виробництва продукції та її асортимент, обсяг вкладених інвестицій, а також поставляти масову продукцію на сільськогосподарські ринки.

Крім того, при формуванні ціни на сільськогосподарську продукцію необхідно постійно пам'ятати, що сільськогосподарські ринки мають дуже істотні особливості, обумовлені галузевою специфікою, формами організації самих ринків, формуванням попиту, пропозиції та іншими причинами [1, с. 38]. Тому, ми пропонуємо здійснити аналіз принципів особливостей сільськогосподарських ринків.

Продукція сільського господарства у своїй більшості є продукцією першої життєвої необхідності, а деякі її види — незамінні. Це означає, що попит на неї може і не зменшуватися при зростанні цін. Виходячи з цього, пропозиція продукції сільського господарства через виробництво усередині країни є сферою людської діяльності, яка не може вимірюватися тільки економічною доцільністю, оскільки відсутність її несумісна з життям.

Це ставить розвиток продовольчого комплексу на перше місце серед інших пріоритетів, що забезпечують національну безпеку. Попит на продукцію сільського господарства змінюється порівняно повільно і визначається багатьма чинниками, що часто мають загальний характер, частково специфічний та характерний для українських умов (особисті підсобні господарства, дачні ділянки, підсобні господарства підприємств і так далі).

Попит на продукцію сільського господарства малоеластичний, тобто значне зростання цін не призводить до різкого зменшення величини попиту, у зв'язку з цим можливе зростання доходів підприємців, зайнятих в сільськогосподарському виробництві. Проте в сучасних умовах розвитку української економіки цього не відбувається, оскільки пропорційно зростають ціни на ресурси.

Крім того, українське сільське господарство виготовляє лише сировину для переробної промисловості, яка вже і випускає кінцевий продукт, отже, воно часто просто відірване від процесів ринкового ціноутворення. За відсутності інфляції ціни і попит на продовольчі товари відносно стабільні (ціни навіть можуть мати тенденцію до зниження, як показує досвід США, Франції та інших розвинених країн), а це змушує товаровиробників для забезпечення підвищення доходності знижувати витрати. Звідси, для сільськогосподарського виробництва багаторазово збільшується значення чинника ризику, що негативно позначається на розвитку підприємництва.

При підвищенні продуктивності праці і надвиробництві продуктів харчування спостерігається негативна еластичність пропозиції залежно від цін. При монопольному положенні переробних підприємств і значному зниженні попиту негативна еластичність пропозиції залежно від цін спостерігається і при різних рівнях продуктивності праці, що знижуються, і обсягах виробництва продукції сільського господарства.

Аналізуючи проблеми сільського господарства не можна не зупинитися на проблемі інформаційно-консультаційного забезпечення, без якого неможливий подальший розвиток сільських підприємств. Особливо це очевидно для малого і середнього бізнесу, який не може дозволити собі мати в штаті велику кількість фахівців різних напрямів.

Нині сільський товаровиробник практично втратив звичні канали отримання інформації, тоді як необхідність в ній значно зростає. Крім того, сільському підприємцеві стали потрібні консультації з питань ринкової кон'юнктури, які раніше не виникали. Останніми роками інформаційні потоки зросли у декілька разів, об'єм інформації збільшився, розібралася в якій самостійно сільським підприємцям стало складно.

В Україні проблемами інформаційно-консультаційного забезпечення подальшого розвитку сільського підприємництва зай-

мається "Українська аграрна конфедерація", яка є всеукраїнською громадською організацією, що створена з метою захисту інтересів своїх членів та провадження статутної діяльності. Метою діяльності "Української аграрної конфедерації" є участь у розробці та реалізації політики в агропромисловій сфері в інтересах зміцнення національної економіки, розвитку міжнародної економічної співпраці, підвищенні добробуту громадян України та задоволення і захист законних інтересів своїх членів.

Основними завданнями "Української аграрної конфедерації" є створення наукових центрів для вивчення проблем агропромислового комплексу в Україні; вивчення та пропаганда вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері агропромислової політики; виконання експертних досліджень для членів конфедерації; сприяння у створенні і використанні друкованих та електронних засобів масової інформації у порядку, передбаченому чинним законодавством; сприяння вдосконаленню законодавчої і нормативної бази в агропромисловій сфері, вивченню та узагальненню міжнародного досвіду, адаптації міжнародних стандартів і норм відповідно до умов України; сприяння підвищенню ефективності державної політики в агропромисловій сфері; сприяння розвитку взаємодовіри, порядності й ділового партнерства у відносинах між членами конфедерації, органами державної влади, громадськими організаціями, громадянами України, а також міжнародними організаціями, іноземними громадянами та особами без громадянства [2].

У Верховній Раді України 17 квітня 2014 зареєстровано законопроект № 4731 "Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо вдосконалення оподаткування ПДВ сільгосппродукції, яка виробляється селянськими господарствами та реалізується через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи)". Ним передбачається внесення змін до Податкового кодексу України з метою поширення дії спеціальних режимів справляння ПДВ, які нині застосовуються по відношенню до сільськогосподарських підприємств, на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, тобто щодо включення кооперативів до складу суб'єктів спеціального режиму оподаткування ПДВ та забезпечення кооперативам можливості отримання ПДВ-дотацій переробних підприємств.

Законопроект спрямований на усунення податкових перешкод у діяльності таких кооперативів шляхом прирівнювання їх для цілей оподаткування до сільськогосподарських підприємств та забезпечення їх можливості застосовувати наявні спеціальні режими справляння ПДВ.

Також реалізація законопроекту дозволить упорядкувати маркетинговий ланцюг збуту продукції селянськими господарствами за рахунок її спрямування у кооперативи, що позитивно позначиться на рівні доходів особистих селянських господарств та обумовить розвиток інфраструктури аграрного ринку в сегменті селянських господарств.

Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації обумовить зростання бюджетних надходжень внаслідок упорядкування маркетингових каналів збуту сільськогосподарської продукції через усунення з ринку тіньових посередників, які нині фактично здійснюють діяльність поза межами податкового поля. Прогнозується, що після проходження продукції селянських господарств через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи доходи бюджетів усіх рівнів зростуть більш як на 6 млрд грн. за рахунок діяльності переробних та торговельних структур.

За оцінкою експертів конфедерації у разі прийняття зазначеного законопроекту виникнуть окремі питання щодо механізму адміністрування ПДВ. Зокрема, щодо того, яким чином формуватиметься податковий кредит під час купівлі кооперативом (наприклад, для формування великих оптових партій) сільгосппродукції. Адже особисті селянські господарства не є платниками ПДВ [2].

Також у квітні 2014 року Верховна Рада ухвалила проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу, який спрощує ведення бізнесу та скасовує печатки. Законом скасовується сплата реєстраційного збору, а також встановлюється механізм реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців шляхом подання електронних документів без обов'язкового використання електронного цифрового підпису [2].

У квітні 2014 р. у прес-центрі ІА "Укрінформ" відбулася прес-конференція "Результати Всеукраїнського аграрного форуму: аграрії вимагають вирішення проблем АПК",

де було наголошено, що останнім часом сільськогосподарська галузь опинилася у надзвичайно тяжких фінансово-економічних умовах та постала перед низкою проблем, які потребують вирішення. Зокрема, йдеться про такі:

— вкрай обмежені можливості залучення інвестицій та кредитів у галузь сільськогосподарства;

— ревізія податкових стимулів для сільськогосподарських товаровиробників;

— недієва система реєстрації прав оренди земель сільськогосподарського призначення;

— надмірне регулювання господарської діяльності, що створює передумови для корупції;

— затримка із прийняттям законопроектів, спрямованих на дерегуляцію господарської діяльності у сфері сільськогосподарства;

— суттєве зростання цін на матеріально-технічні ресурси у сільському господарстві: мінеральні добрива, засоби захисту рослин, паливо тощо [2].

Для вирішення проблем розвитку підприємництва в сільському господарстві України на сьогодні необхідно негайно вирішувати проблему залучення інвестицій в аграрний сектор економіки. Сьогодні головною перешкодою у нарощуванні виробництва є дефіцит коштів. За останні роки агросектор недоотримав близько \$40 млрд інвестицій. Впродовж 10 років сільське господарство наростило виробництво продукції на \$10 млрд. За результатами 2013 р. обсяг валової продукції вироблений на \$30 млрд, а загальний потенціал агросектору становить близько \$80 млрд [2].

Для розкриття внутрішніх резервів одного з найдинамічніших секторів економіки, на нашу думку, потрібна цілісна державна політика і системний підхід до вирішення проблем малих форм господарювання. Малий бізнес знаходиться в нерівних економічних умовах в порівнянні з великими підприємствами, що проявляється в обмеженні його можливостей по залученню коштів, придбанню сировини, матеріалів, об'єктів нерухомості, використанню передових технологій.

Серед існуючих і необхідних для реалізації заходів непрямой державної підтримки хотілося б виділити, в першу чергу, підвищення забезпеченості і оновлення матеріально-технічної бази суб'єктів малого сіль-

ського бізнесу, які можуть здійснюватися шляхом надання їм в оренду державного майна, а також постачань основних виробничих фондів на умовах лізингу.

Слід зазначити, що досягнення конкурентоздатності українським АПК за останні десятиліття створило ряд соціальних проблем серед сільського населення, викликаних застосуванням висококомеханізованих технологій, що замінили людську працю та зробили багатьох людей на селі зайвими. У 2000 році у сільгосп підприємствах, у тому числі у фермерських господарствах, працювало понад 2,8 млн осіб, у минулому році — 600 тисяч, тобто за 13 років відбулося скорочення кількості робочих місць у сільському господарстві майже на 80% [2].

З метою ефективного розвитку ринку лізингових послуг, потрібні відмова від адресності або спрямованості фінансової підтримки окремим малим підприємствам і забезпечення економічно комфортного середовища для реалізації лізингових угод.

Отже, розвиток підприємництва в сільському господарстві не може здійснитися автоматично. Для цього потрібно удосконалити систему заходів, здатних забезпечити його розвиток. В якості одного з таких напрямів розвитку підприємництва в сільському господарстві слід розглядати розробку методів управління підприємницькими ризиками (забезпечення економічної безпеки підприємництва), які є невід'ємною частиною підприємництва.

Світовий досвід економічно розвинених країн таких, як Японія, Німеччина, США і ряду інших, свідчить про те, що багато в чому конкурентоспроможність підприємництва залежить від прогнозування нововведень, швидкості впровадження інновацій, швидкості реакції на поведінку конкурента. І в усіх цих випадках підприємець не йде від ризику, а використовує його для отримання надприбутку — підприємницького доходу [1, с. 37].

Очевидно, що перед сучасним сільським підприємництвом, окрім прибутковості, знаходиться багато інших завдань. Підприємець організовує виробництво так, щоб отримувати прийнятний рівень прибутку, який дозволяв би задовольняти його потреби, потреби акціонерів, вирішувати численні соціальні проблеми, застосовувати перспективні нововведення, постійно піклуватися про виживання свого підприємства, шляхом ліквідації загроз і розосередження ризиків і т. д.

Необхідно також вирішувати некомерційні завдання господарської діяльності такі, як охорона довкілля, збереження родючості ґрунту для майбутніх поколінь, відповідальність перед учасниками бізнесу (покупцями, постачальниками, центральними і місцевими органами влади і т. д.). При цьому треба постійно пам'ятати, що у світі господарських зв'язків підприємці діють на свій страх та ризик, під свою персональну і, передусім, майнову відповідальність.

Таким чином, сільське підприємництво є специфічною економічною діяльністю, що здійснюється підприємцем завдяки своїм організаторським здібностям за допомогою постійного комбінування чинників і спрямовується на ефективне використання природних ресурсів з метою отримання найвищих результатів з урахуванням підприємницьких ризиків.

Під підприємницькими ризиками в сільському підприємстві слід розуміти сукупність господарських ризиків, що здійснюють вплив на виробничо-господарську діяльність підприємця, і природно-кліматичних ризиків, що впливають на розвиток об'єкту підприємництва.

Розвиток сільського підприємництва з урахуванням підприємницьких ризиків є багатомірним і багатоаспектним процесом, який слід розглядати з позицій сукупності соціальних та економічних цілей розвитку національної економіки.

У той же час, наявність вищезазначених невирішених проблем ставить сільського підприємця в умови, коли він не може заздалегідь врахувати джерела і чинники підприємницьких ризиків, для того, щоб своєчасно вжити заходи з їх попередження, послаблення сили впливу і усуненню загроз нанесення збитку і забезпеченню економічної безпеки свого бізнесу.

ВИСНОВКИ

Отже, основними проблемами розвитку підприємництва в сільському господарстві України є: дефіцит фінансових коштів в початковій стадії формування сільськогосподарських підприємств; проблема залучення інвестицій в аграрний сектор економіки; недостатня взаємодія структур національного та регіонального рівнів при формуванні сільськогосподарських кооперативів; недостатність соціальної бази, що виражається в значній територіальній ро-

зосередженості населення, низькій товарності; недостатня інформованість населення про суть діяльності сільськогосподарських підприємств та можливості їх організації у рамках державних програм; низький рівень державної підтримки, недосконалість законодавства, недостатнє бюджетне фінансування розвитку сільськогосподарських підприємств.

Тому для вирішення зазначених проблем розвитку підприємництва в сільському господарстві України з метою вдосконалення його комплексного розвитку пріоритетними напрямками повинні бути: розширення доступності кредитних ресурсів для малих форм господарювання; створення нових і збільшення діючих потужностей з переробки сільгосппродукції, виготовленої в сільських господарствах; забезпечення розвитку сільської кредитної кооперації; формування системи земельно-іпотечного кредитування; поліпшення доступу сільського населення до ринків матеріально-технічних, фінансових, інформаційних ресурсів, сільськогосподарської продукції та сировини і, отже, підвищення товарності аграрного виробництва; співпраця з органами державної влади та їх підтримка в розвитку сільськогосподарської кооперації.

Література:

1. Лункіна Т. Державна підтримка інтеграції та кооперації в АПК України: зарубіжний досвід та основні напрями / Т. Лункіна, Є. Павлюк // Економіст. — 2013. — № 4. — С. 37—39.
2. Офіційний веб-сайт Української аграрної конфедерації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agroconf.org>
3. Федулова Л.І. Інноваційна система аграрної сфери України / Л.І. Федулова // Агроінком. — 2012. — № 1—3. — С. 53—62.

References:

1. Lunkina, T. and Pavliuk, E. (2013), "State support for integration and cooperation in the agroindustrial complex Ukraine: Foreign Experience and main directions", *Economist*, vol. 4, pp. 37—39.
2. Ukrainian Agrarian Confederation (2014), available at: <http://agroconf.org> (Accessed 4 June 2014).
3. Fedulova, L.I. (2012), "Innovative system of agrarian sector of Ukraine", *Ahroinkom*, vol. 1—3, pp. 53—62.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2014 р.